

trakt
królewsko
cesarski

Podążaj szlakiem, który przemierzało czterdzieści pokoleń mieszkańców Poznania. Dotrzesz do miejsc, w których zapisane są zaskakujące opowieści.

Spotkasz świadków historii miasta: zabytki i postacie z przeszłości. Poznasz przypadki z życia ludzi, którzy swoimi ambicjami, marzeniami i potrzebami zbudowali dzisiejszy Poznań. Jak udało im się to zrealizować?

Historia pokazuje, że jesteśmy stworzeni do działania.

Bezustannie zmieniamy siebie i nasze otoczenie.

Wyznaczamy nowe cele i do nich zmierzamy. Tylko taką drogą można zejść daleko i sięgnąć po koronę.

Posen

Friedrichstraße mit Post

POZnań*

16 DAWNA FABRYKA DZIECIUCHOWICZA

Na początku XX wieku przy ulicy Rybaki działała największa w Poznaniu fabryka powozów i uprzęży Dzieciuchowicz i Laube. Zastąpiona została wyprodukowaniem

Nowy, znacznie wygodniejszy od poprzedniego wóz został uroczyście odprowadzony przez mieszkańców Poznania na dworzec kolejowy.

ze środków pochodzących ze zbiórki społecznej wozu mieszkalnego dla Michała Drzymały, chłopa z Poznańskiego – symbolu oporu wobec antypolskiego ustawodawstwa pruskiego.

17 STARY BROWAR - DAWNY BROWAR HUGGERÓW

Związana z Poznaniem od połowy XIX wieku niemiecka rodzina Huggerów sprawnie budowała markę prowadzonego przez siebie browaru. Po latach stał się on największym

tego typu przedsiębiorstwem w Wielkopolsce. Wzniesiony na skarpie monumentalny kompleks przemysłowy harmonijnie komponował się z pobliską zabudową forteczną.

18 KOŚCIÓŁ EWANGELICKI

W 1886 roku wzniesiono w Poznaniu nietypowy budynek. Należał on do ewangelickiej wspólnoty staroluteran, która nie uznawała dokonanej na początku XIX wieku w Prusach unii Kościołów protestanckich. Członkowie tej grupy narażeni byli na represje ze strony władz, które określały ich mianem „separatystów”. Borykali się również z dotkliwym brakiem funduszy. Udało im się jednak zachować własną odrębność i zgromadzić niezbędne środki na działanie. Owocem tego była budowa skromnej poznańskiej świątyni.

INFORMACJE PRAKTYCZNE

CENTRUM INFORMACJI MIEJSKIEJ

ul. Ratajczaka 44
(pon.-pt. 10-19, sob. 10-17)
tel. +48 61 851 96 45
www.cim.poznan.pl

MUZEUM NARODOWE W POZNANIU – GALERIA MALARSTWA I RZEŻBY

Al. Marcinkowskiego 9
(wt.-czw. 9-15, pt. 12-21,
sob.-niedz. 11-18)
www.mnp.art.pl

BIBLIOTEKA RACZYŃSKICH

pl. Wolności 19
(pon.-pt. 9-20, sob. 10-17)
www.bracz.edu.pl

TEATR ÓSMEGO DNIA

ul. Ratajczaka 44
www.osmego.art.pl

TEATR POLSKI

ul. 27 Grudnia 8/10
www.teatr-polski.pl

BIBLIOTEKA POZNAŃSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK

ul. Mielżyńskiego 27/29
(pon.-wt. 11-19, śr.-pt. 9-17)
www.biblioteka.ptpn.poznan.pl

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA

ul. Ratajczaka 38/40
(pon.-pt. 9-20, sob. 10-17)
www.lib.amu.edu.pl

CENTRUM KULTURY „ZAMEK”

ul. Św. Marcin 80/82
www.zamek.poznan.pl

TEATR ANIMACJI

ul. Św. Marcin 80/82
www.teatranimacji.pl

MUZEUM POWSTANIA POZNAŃSKIEGO

– CZERWIEC 1956
(Oddział Wielkopolskiego
Muzeum Niepodległości)
ul. Św. Marcin 80/82
(wt.-pt. 9-17, sob.-niedz. 10-16)
www.muzeumniepodleglosci.poznan.pl

TEATR WIELKI

IM. STANISŁAWA MONIUSZKI
ul. Fredry 9
www.opera.poznan.pl

FILHARMONIA POZNAŃSKA IM. TADEUSZA SZELIGOWSKIEGO

**SALA KONCERTOWA:
AULA UNIWERSYTECKA**
ul. Wieniawskiego 1
www.filharmoniapoznanska.pl

OPUBLIKOWANO NAKŁADEM:

Centrum Turystyki Kulturowej TRAKT
ul. Gdańska 2, 61-123 Poznań
www.trakt.poznan.pl • facebook.com/trakt.poznan

TEKST: Maciej Moszyński

PROJEKT GRAFICZNY: Wojciech Walasiak, Piotr Łysakowski

ZDJĘCIA: Jarosław Tritt (2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 18, 19, 20);
Biblioteka Uniwersytecka (1- okładka, 14, 16, 17, 22 - okładka);
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków (6); Muzeum Walk
Niepodległościowych (11); Bazar Poznański S. A. (12); Maciej
Moszyński (21).

PLAN: Marcin Dzbanuszek na podstawie mapy GEOPOZ

© COPYRIGHT CTK TRAKT 2017

Z nami na pewno dotrzesz do celu!

Wyruszysz na szlaki, które zaprowadzą Cię do najciekawszych zakątków Poznania. Pomocne będą w tym: seria folderów, strona internetowa i przewodnik.

Zwiedzanie Traktu Królewsko-Cesarskiego rozpocznij od BRAMY POZNANIA. To pierwsze w Polsce centrum interpretacji dziedzictwa. Tu otwiera się droga do przeszłości miasta. www.bramapoznanja.pl

Jeśli masz ograniczoną ilość czasu, skorzystaj ze szlaków głównych (Ostrów Tumski, Stare Miasto i Śródmieście).

Jeśli zainteresowały Cię prezentowane opowieści, skorzystaj dodatkowo ze szlaków uzupełniających (Śródka / Chwaliszewo, Wzgórze św. Wojciecha / Piaski / Grobla, szlaki śródmiejskie) lub tematycznych.

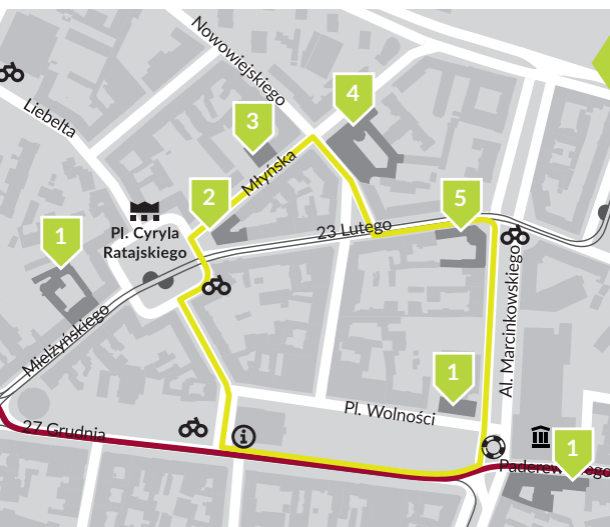
Wszystkie informacje dostępne na stronie www.trakt.poznan.pl, przystosowanej także do urządzeń mobilnych.

SZLAK WŁADZY I INSTYTUCJI

W XIX wieku Poznań aspirował do roli centrum w podwójnym znaczeniu tego słowa: jako główny ośrodek polskiego życia narodowego w Prusach, a zarazem jako administracyjna stolica prowincji, z której władze pruskie zamierzały uczynić kulturową stolicę „niemieckiego Wschodu”. Znalazło to odbicie w powstających w mieście instytucjach publicznych i prywatnych. Posiadały one własną specyfikę i różny zakres działania. Często mieściły się w reprezentacyjnych budynkach, których wygląd informował o ich przeznaczeniu i funkcji.

1 POLSKIE CENTRUM: BIBLIOTEKA RACZYŃSKICH, BAZAR, PTPN

W ciągu XIX wieku śródmieście Poznania wzbogaciło się o kluczowe dla Polaków instytucje, które mimo niesprzyjającej polityki władz pruskich rozwijały działalność na polu kulturalno-naukowym i społeczno-gospodarczym. Nadały one również nowy wymiar przestrzeni publicznej Poznania. Biblioteka Ra-

dążąc do zwiększenia znaczenia protestantyzmu w mieście. W tym celu inicjował przedsięwzięcia o charakterze społecznym i rozbudowywał struktury kościelne. Przykładem tego było wzniesienie w 1894 roku nowej siedziby Konsystorza.

Środki na budowę gmachu Konsystorza pochodziły z budżetu państwa pruskiego.

4 SĄD REJONOWY - DAWNY KRÓLEWSKI SĄD POWIATOWY

Okazały gmach sądowy powstał w 1908 roku na potrzeby pruskiego wymiaru sprawiedliwości. W tym samym czasie władze niemieckie wprowadziły nowe prawo zawierające osławiony paragraf „kagańcowy”, który zakazywał organizowania w Poznaniu zebrań publicznych w języku polskim pod groźbą procesu sądowego. Polacy różnymi sposobami starali się omijać niekorzystny przepis, np. organizowali otwarte wiece w miejscach położonych tuż za granicami miasta.

Administracja pruska mogła działać tylko w granicach obowiązującego prawa. Polacy chętnie wykorzystywali więc luki w przepisach na rzecz aktywności patriotycznej.

5 UNIWERSYTET ARTYSTYCZNY - DAWNE ZIEMSTWO KREDYTOWE

Na początku XIX wieku władze pruskie wyznaczyły Wielkopolsce rolę spichlerza dla nierolniczych prowincji państwa. Nowoczesne gospodarowanie wymagało jednak dużych nakładów pieniężnych. Wśród wielkopolskiego ziemiaństwa zrodził się więc pomysł utworzenia instytucji, która wsparłaby finansowo jego działalność i pozwoliła na pozbycie się rosnącego zadłużenia. W 1821 roku powstało Ziemstwo Kredytowe, które było pierwszą tego typu placówką na ziemiach polskich. W połowie XIX wieku władze pruskie zlikwidowały instytucję z powodu jej wyraźnie polskiego charakteru. Zastąpiono ją organizacją niemiecką, której siedzibę ulokowano z czasem wśród budowli Forum Cesarskiego.

Reprezentacyjny gmach Ziemstwa został wzniesiony w 1838 roku.

Miejsce po zburzonej Bramie stało się częścią Ringu w nowo powstałej Dzielnicy Zamkowej.

cia w Poznaniu. Udało się to na początku XX wieku. Na oddanym przez wojsko obszarze mogło rozbudować się miasto.

7 DAWNY BLOKHAUZ

To jeden z niewielu zachowanych elementów umocnień poznańskiej twierdzy znajdujący się po lewej stronie Warty. Niegdyś był to schron bojowy, stanowiący część Bastionu IV Colomb, nazwanego tak na cześć dowódcy stacjonującego w Poznaniu V Korpusu Armijnego, Friedricha Augusta von Colomba. W czasie wydarzeń Wiosny Ludów generał ten zapisał się negatywnie w pamięci polskich mieszkańców Poznania, jako zwolennik twardego przywracania porządku w mieście. Poparcie udzielone przez Polaków ruchowi niepodległościowemu zmobilizowało władze pruskie do dalszej rozbudowy obiektów fortyfikacyjnych w Poznaniu.

8 DAWNE KOSZARY ARTYLERYJSKIE

Do zapewnienia stacjonującemu w Poznaniu wojsku schronienia i zaopatrzenia potrzebna była odpowiednia infrastruktura. Choć już od końca XVIII wieku władze pruskie

SZLAK TWIERDZY I NIEPODLEGŁOŚCI

6. Dawna Brama Berlińska
7. Dawny blokhaus
8. Dawne koszary artyleryjskie
9. Kino Apollo
10. Bazar / plac Wolności

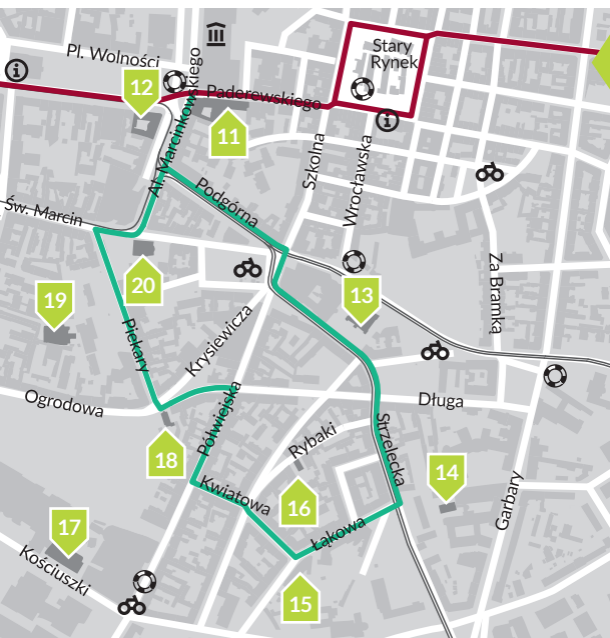
- oś Traktu Królewsko-Cesarskiego
- szlak uzupełniający: twierdzy i niepodległości
- linia tramwajowa na Trakcie Królewsko-Cesarskim
- koło ratunkowe
- informacja turystyczna
- stacja Poznańskiego Roweru Miejskiego
- muzeum
- teatr

SZLAK MIASTA NOWOCZESNEGO

W XIX wieku ludność Poznania, którą tworzyły trzy główne narodowości: polska, niemiecka i żydowska, przeobrażała się w nowoczesne społeczeństwo miejskie. Wskutek postępu technicznego, rozwoju medycyny i upowszechnienia oświaty stopniowo poprawiał się też poziom życia w mieście. Proces ten wiązał się ze zmianami w sferze świadomości, czego przejawem był rosnący udział mieszkańców w różnych formach życia miejskiego, w szczególności w inicjatywach społecznych i gospodarczych, które zdecydowały o ówczesnym obliczu Poznania.

11 BAZAR

Od chwili powstania Bazar był głównym ośrodkiem polskiego życia kulturalnego i towarzyskiego w Poznaniu. Tu odbywały się spotkania, zebrania i bale, których celem była integracja różnych warstw polskiego społeczeństwa, nie wyłączając chłopów z podpoznańskich wsi. Udział we wspólnych przedsięwzięciach wpłynął na skrócenie dy-

trakt
królewsko
cesarski

ŚRÓD MIE ŚCIE

SZLAKI
UZUPEŁ
NIAJĄCE

POZnań*

czyńskich, Bazar i PTPN stały się symbolem wytrwałej pracy na rzecz budowy nowoczesnego społeczeństwa polskiego. Był to ciąg wspierających się wzajemnie instytucji, które stały się nieformalnym ośrodkiem „polskiej władzy” w Poznaniu.

2 DAWNE PROWINCJONALNE TOWARZYSTWO OGNIOWE

Na początku XIX wieku wybuchł w Poznaniu wielki pożar, który pochłonął połowę zabudowy miasta. Aby w przyszłości zminimalizować straty mieszkańców spowodowane działaniem żywiołu, powołano do ży-

Okazała siedziba Towarzystwa została wzniesiona w 1897 roku.

cia specjalną instytucję, której zadaniem było ubezpieczanie od ognia wszystkich budynków w mieście. Każdy właściciel nieruchomości w Poznaniu miał obowiązek wykupienia stosownej polisy ubezpieczeniowej. Towarzystwo stało się jednym z czołowych tego rodzaju przedsiębiorstw w Prusach.

3 DAWNY KRÓLEWSKI KONSYSTORZ EWANGELICKI

Na początku XIX wieku z woli króla Fryderyka Wilhelma III utworzono w Prusach Kościół Ewangelicko-Unijny, jednoczący wyznawców luteranizmu i kalwinizmu. Najwyższą instytucją kościelną w prowincji poznańskiej był Królewski Konsystorz Ewangelicki. Dbał on o potrzeby miejscowych ewangelików, w zdecydowanej większości Niemców,

SZLAK WŁADZY I INSTYTUCJI

1. Polskie centrum: Biblioteka Raczyńskich, Bazar, PTPN
2. Dawne Prowincjonalne Towarzystwo Ogniove
3. Dawny Królewski Konsystorz Ewangelicki
4. Sąd Rejonowy – dawny Królewski Sąd Powiatowy
5. Uniwersytet Artystyczny – dawne Ziemstwo Kredytowe

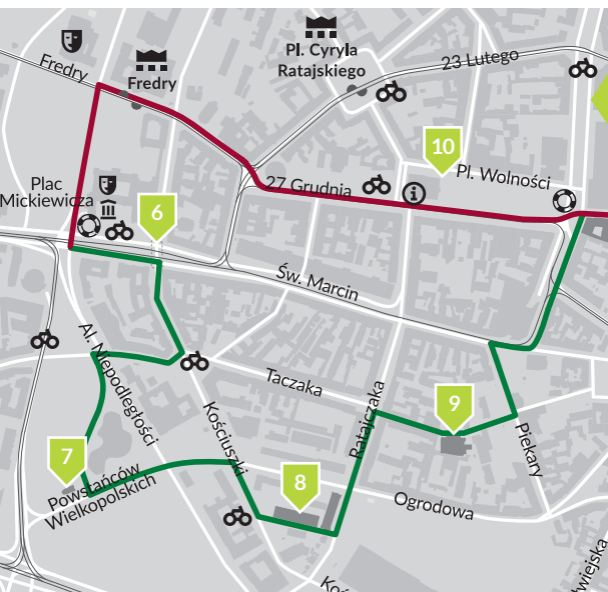
- oś Traktu Królewsko-Cesarskiego
- szlak uzupełniający: władzy i instytucji
- linia tramwajowa na Trakcie Królewsko-Cesarskim
- koło ratunkowe
- informacja turystyczna
- stacja Poznańskiego Roweru Miejskiego
- muzeum

SZLAK TWIERDZY I NIEPODLEGŁOŚCI

Decyzja władz pruskich o budowie w mieście twierdzy na długie lata podporządkowała jej funkcjom militarnym. Współistnienie obu elementów nie odbywało się na równorzędnych zasadach. To twierdza decydowała o życiu miasta i jego rozwoju, a nie odwrotnie. Szczególnie dotkliwe okazały się wprowadzane przez wojsko rozmaite ograniczenia budowlane. Mieszkańcy Poznania musieli sobie jakoś z nimi radzić, by wieść w miarę normalne życie w mieście.

6 DAWNA BRAMA BERLIŃSKA

W połowie XIX wieku wzniesiono bramę twierdzy prowadzącą w kierunku Berlina. Od początku mocno utrudniała ona komunikację w mieście. Sytuację pogarszał szybko rosnący ruch pojazdów i pieszych w kierunku dworca kolejowego i zachodnich przedmieść Poznania. Władze miejskie przez lata zabiegały o likwidację umocnień, które negatywnie wpływały na warunki ży-

zaczęły koncentrować się na rozwoju budownictwa wojskowego, to przez następne kilkadziesiąt lat nie rozwiązały problemu zakwaterowania żołnierzy, których liczba w mieście stale rosła. Aby poprawić tę sytuację, w drugiej połowie XIX

wieku wzniesiono nowe budynki koszarowe, do których zaliczał się kompleks koszar artyleryjskich.

9 KINO APOLLO

Na początku grudnia 1918 roku w tym budynku obradował Sejm Dzielnicowy, parlament złożony z przedstawicieli ludności polskiej zamieszkującej ziemię pruskie. W tym czasie nie było

jeszcze przesądzone, w którym państwie, polskim czy niemieckim, znajdzie się Wielkopolska. Wybór przedstawicieli przebiegał na podstawie nowoczesnej i demokratycznej ordynacji. Prawo wyborcze do Sejmu po raz pierwszy w polskiej historii otrzymały kobiety. Izba obradowała zaledwie 3 dni, ale owocem jej prac było wezwanie do przyłączenia ziem zaboru pruskiego do odradzającej się Polski.

10 BAZAR / PLAC WOLNOŚCI

Przed I wojną światową w Bazarze odbywało się wiele zebrań patriotycznych i wieców protestacyjnych, nieraz gwałtownie przerywanych przez pruską policję. Pod koniec 1918 roku zatrzymał się tu wybitny pianista i polityk, Ignacy Pa-

W styczniu 1919 roku na pobliskim placu Wolności (wówczas jeszcze placu Wilhelma) polscy powstańcy złożyli uroczystą przysięgę żołnierską.

derewski, którego płomienna przemowa wygłoszona 26 grudnia z okien hotelu była iskrą przyczyniającą się do wybuchu następnego dnia powstania wielkopolskiego. W Bazarze mieściła się też pierwsza siedziba dowództwa powstańczego.

stansu między stanami. Wyprzedziło to o wiele lat podobne inicjatywy podejmowane w innych zaborach.

Największą i najbardziej reprezentacyjną salą Bazaru jest Sala Biała.

12

12 DRUKARNIA I KSIĘGARNIA ŚW. WOJCIECHA

13

W 1895 roku z inicjatywy arcybiskupa Floriana Stablewskiego powstała jedna z najstarszych polskich oficyn wydawniczych, działająca nieprzerwanie do dziś. Jej działalność miała budzić wśród Polaków ducha religijnego i patriotycznego, dlatego jej patronem został św. Wojciech. Przełomowym momentem dla instytucji było objęcie w 1902 roku jej kierownictwa przez ks. Piotra Wawrzyniaka. Odtąd nastąpił jej szybki rozwój, w wyniku którego stała się ona czołową polską placówką księgarską i wydawniczą.

13 POLITECHNIKA POZNAŃSKA - DAWNE GIMNAZJUM BERGERA

W pierwszej połowie XIX wieku wśród polskich i niemieckich mieszkańców Poznania pojawił się pomysł stworzenia w mieście szkoły realnej, tzn. z programem specjalnie

SZLAK MIASTA NOWOCZESNEGO

11. Bazar
12. Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha
13. Politechnika Poznańska - dawne gimnazjum Bergera
14. Dawny kantor fabryki Cegielskiego
15. Kamienice czynszowe
16. Dawna fabryka Dzieciuchowicza
17. Stary Browar - dawny Browar Huggerów
18. Kościół ewangelicki
19. Dawny ogródek Odeon
20. Kościół św. Marcina

- oś Traktu Królewsko-Cesarskiego
- szlak uzupełniający: miasta nowoczesnego
- koło ratunkowe
- informacja turystyczna
- stacja Poznańskiego Roweru Miejskiego
- muzeum